

EGY TIPIKUS MAGYAR-ZSIDÓ CSALÁDTÖRTÉNET – A VÁZSONYI FAMIÉLIA

TAMÁS KOVÁCS

KOVÁCS, Tamás: A Typical Hungarian-Jewish Family History – The Vázsonyi Family, 2021, Vol. 3, Issue 2, pp. 64 – 70. DOI: 10.17846/CEV.2021.03.2.64-70.

ABSTRACT: The focus of the present paper is on a Hungarian-speaking Jewish family, the Vázsonyi family, more precisely the three important members of the family: Vilmos, János and Tamás Vilmos – grandfather, son, grandson. This family history is a kind of essence of the successful assimilation in Hungary, which was, however, broken by the Jewish laws and the German occupation of Hungary. Then the communist rule abolished the bourgeois world, the formation of which can be traced back to the period of the Austro-Hungarian Monarchy.

KEYWORDS: Family history. Hungarian-Jewish relationship. Anti-Jewish legislation. Emigration from Hungary. Political resistance.

HÁTTÉR

Az újabb kori magyar történelem egyik izgalmas kérdése a magyar-zsidó együttélés problematikája. A nagy történelmi folyamatot, amelyet datálhatunk akár 1848-tól, de 1867-től mindenféleképpen, sokféle jelzővel lehet illetni, s több korszakra is osztható. A 19. században a jogszabályi háttér, vagyis a zsidók egyenjogúsítása mellett azonban lezajlott számos olyan társadalmi folyamat is, amelyek már egy mélyebb társadalmi integrációt, pontosabban asszimilációt eredményeztek. Tény, hogy az együttélés és az asszimiláció folyamata nem volt zökkenőmentes, időről időre tapasztalhatóak voltak antiszemita hangok és fellángolások. A dualista korban a tisztaeszlári per (1882 – 1883) és az utána lezajlott pogromok értelmezhetőek egyfajta mélypontként, de ide sorolhatjuk az Országos Antiszemita Párt megalapítását is (1883). A párt ugyan az 1884-es országgyűlési választásokon 17 mandátumot szerzett, az 1887-es választáson pedig 11 képviselői helyet tudott megszerezni a párt. De a párt már 1885-ben kettészakadt, s javaslatait sem lehetett komolyan venni. Végül ez a politikai képződmény 1892-ben hivatalosan is feloszlott (Kubinszky 1976, 223).

Mindezek ellenére a magyarországi zsidóság többsége asszimilálódni akart, jó magyar, magyar-zsidó akart lenni. Ez a magyar uralkodó rétegnek is valahol érdeke volt, hiszen a Magyar Királyságban magyarok sokáig csak relatív többséget alkottak. S ezen arány javításában a magyarosodni akaró zsidóságnak komoly szerepe volt. A zsidóság ugyanis nem egy nemzetiségnek számított, mint például Oroszországban, hanem magyar anyanyelvű, izraelita vallású polgároknak. Így – ennek a folyamatnak is köszönhetően – 1910-ben már 50% fölött, míg 1914-ben 54% volt a „magyar anyanyelvűek” aránya a Magyar Királyságban (Don – Magos 1985, 437).

Hogyan és hol érhető tetten az asszimiláció a társadalomban, vagy akár az élet mindennapi szinterein? Az egyik ilyen nagyon közismert és népszerű forma a névmagyarosítás volt. A korábbi jórészt németes hangzású nevek elhagyása, s helyettük valamilyen magyaros hangzású név használata, illetve annak hivatalossá tétele. A másik, s ez nagyban köthető a német területekről indult haskala mozgalomnak, hogy a zsidók küllemükben, megjelenésükben, ruházódásukban is felvették a többségi társadalom normáit és szokásait – így például Magyarországon a zsidó származású, bárói rangot kapott iparmágnások díszmagyarban jelentek meg a fontos társadalmi eseményeken. Szintén – mondjuk így – a megjelenéshez kapcsolódott, hogy a zsidóság kitért a szellemi – foglalkozási gettóból is, s az úgynevezett szabad pályákon – orvos, ügyvéd, író, újságíró, színész... – számos zsidó, zsidó származású fiatal jelent meg, s ért el szakmai sikereket. Hosszan

lehetne sorolni a kor ismert művészeit, közéleti személyiségeit. Ugyanakkor ennél a pontnál érdemes rögzíteni azt is, hogy zsidó/zsidó származású emberekkel nemcsak az üzleti-művészeti életben találkozhatunk a 19. század második és a 20. század első felében. Ha nem is tömegesen, de jó néhányan a K. und K. hadseregben találták meg helyüket és futottak be fényes karriert. Közülük talán Hazai Samu (1876-ig Kohn) vezérezredes a legismertebb, aki három magyar kormányban is betöltötte a honvédelmi miniszteri posztot. Hazai mellett krupieci Bauer Gyula (1862 – 1940) – aki 1915 – 1918 között a 44. K. und K. gyalogezred parancsnoka is volt – vagy sióagárdi Zöld Márton (Grünhut Móric, 1865 – 1946)¹, vagy az izraelita vallásban született, de később kitért doberdói Breit (Bánlaky) József altábornagy (1863 – 1945) (Róbert 2015).

EGY MAGYAR ZSIDÓ CSALÁD A POLITIKÁBAN

Az asszimiláció és az integráció kérdésénél látnunk kell, hogy nem csak az egyik, hanem mindkét félnek akarnia kell a folyamatokat, de legalábbis elfogadónak kell lennie. Az elfogadásnak számos megnyilvánulása lehet, ezek közül az egyik, hogy a társadalmi munkamegosztásba, amelyről a korábbiakban már írtunk, miként kapcsolódik be a kisebbség. A másik talán még egyértelműbb: a közösség mennyire, milyen mértékig engedi be a döntéshozatali mechanizmusába az asszimilálódni akaró kisebbség tagjait, akik immár az egész közösségért akarnak tenni. Egyszerűbben fogalmazva: a politikai életben jelen lehettek-e a zsidók, illetve a zsidó származású magyarok? A válasz egyértelműen igen. 1867-től kezdődő időszakban számos választójogi törvény volt érvényben, de 1939. évi IV. tc. elfogadásáig ugyan számos adminisztratív akadályt építettek a törvénybe mind a választás, mind pedig a választhatóság szempontjából, de etnikai-vallásfaji kizáró tétel ezek között nem volt.² Vagyis, azt kell mondanunk, hogy a magyar politikai élet különböző szintjein szinte mindig találunk zsidó/zsidó származású szereplőt. Természetesen az igazságnak az is része, hogy az alsóbb – vagyis törvényhatósági bizottság, városi képviselő-testület – szinten a képviselők fele virilistaként (vagyis legtöbb adót fizetők) került be a testületbe. Vidéken tehát egy jómódú kereskedő, ügyvéd, orvos ezen az úton is bekerülhetett a helyi döntéshozatali folyamatba. Érdemes megjegyezni, hogy a törvényhatósági tagok fele-fele arányban kerültek be virilistaként, illetve klasszikus választás után. A közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. törvénycikk azonban a vidéki törvényhatóságokban megszüntette ezt az ún. nyers virilizmust, helyébe azonban egy fajta tisztított virilizmust állított. Az így választott virilista bizottsági tagok aránya a korábbi 50%-kal szemben 40%-ra csökkent.³

Budapesten némileg más volt a helyzet. Itt ugyanis annyi virilista volt, hogy közülük is választania kellett a szavazóknak. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a választáskor minden választó két szavazólapot kapott. Egyiken azokat jelölhette meg, akiket a választókerülete képviselőjének kívánt. A másikon pedig az összes, mintegy 1200 fővárosi virilista közül választhatott. Budapesten 200 személy lehetett virilistaként a helyi törvényhatóság tagja, vagyis az 1200-ból kellett 200 főt kiválasztani és szavazni rájuk. Ez a rendszer 1920-ig működött, amikor is átszervezték a fővárosi

¹ Érdemes rögzíteni, hogy mind Bauert, mind pedig Zöldit az I. világháború után, Horthy léptette elő tábornokká. Mindezek ellenére 1944-ben Zöldit deportálták, aki ugyan túlélte a megpróbáltatásokat, de testileg és lelkileg meggyötörve tért vissza Magyarországra. Bauer egyetlen lányát, Sárát pedig a hegyeshalmi gyalogmenetek egyikben hajtották a keleti védvonal építésére, végül a lichtenwörth-i koncentrációs táborból tért haza.

² A törvény 4.§-a igen alaposan körülírta és szabályozta, hogy zsidók milyen feltételek mellett választhatnak, s hogy a Felső Házba csak az izraelita hitfelekezet képviselői kerülhetnek be, más módon annak zsidó tagja nem lehet, nemkülönben a törvényhozásban és a törvényhatóságokban sem.

³ 1929. évi XXX. tc. némileg módosította az arányt – levitte 40%-ra – s ún. tisztított virilizmus elvét alkalmazta immár a jogszabály.

szavazási rendet és a virilizmust megszüntették. A rendelkezés célja egyértelmű volt: növelni a keresztény, vagyis nem zsidó kis- és középpolgárság politikai súlyát. Ebben a korban lett, vagy még inkább vált politikussá a Vázsonyi család két tagja: Vilmos és a fia, János.⁴

A MINISZTER

Az apa, Vázsonyi Vilmos Sümegen született 1868. március 22-én Weiszfeld Vilmosként. A család vallását gyakorló zsidó család volt, amely azonban azok közé tartozott, akik magyarosodni akartak. Így a család a vezetéknevét a magyarosabban hangzó Vázsonyira változtatta meg. Természetes volt, hogy a Vázsonyi gyerekek tanultak. Vázsonyi Vilmos a Budapesti Egyetemen szerzett jogi diplomát, s ügyvédként kezdett el dolgozni. Ugyanakkor tudható, hogy Vázsonyit mindig is érdekelték a köz ügyei, a politika és így már egyetemistaként is napi szinten követte az országban zajló politikai eseményeket.

1894-ben megalakította első, ekkor még mondhatni lokális pártját, a Demokrata Pártot és még ugyanebben az évben sikerült bekerülnie a fővárosi törvényhatóságába is. Vázsonyi pártját Polgári Demokrata Párt néven országos szervezetté alakította 1900-ban, s ugyanakkor elindította *Új Század* néven a párt politikai hetilapját is. Az 1896-os választásokon ugyan még nem jutott be a parlamentbe, de az 1901-esen már igen. Lakhelyének, szűkebb pátriájának, Terézvárosnak lett országgyűlési képviselője. Ezt az eredményt sikerült megismételnie mind az 1905-ös, 1906-os, 1910-es általános országgyűlési választásokon is. Mi lehetett Vázsonyi sikerének a titka? Krúdy szerint: „*A névtelen kisemberek, akikre jóformán senkinek se volt soha szüksége a városban, legfeljebb minden tizedik újévkor a népszámlálási biztosnak: ezek kezdenek emlegetni magukban reménykedve egy nevet – Vázsonyiét*” (Krúdy 1926 – 1985). Vázsonyi tehát igazi kispolgár volt, akitől messze állt minden, ami dzsentri vagy urizáló. 1918-ban így ironizált saját magán: „*Miniszter lettem, holott még sohasem voltam löversenyen, és gyáva polgár, mert én egy hatosnál többet sohasem tettem még föl kártyára.*”⁵ Nem hagyta magát provokálni sem, hogy párbajozzon – sőt: mozgalmat indított a párbajozás ellen... Az első világháború kitérője után, illetve a háború elhúzódása miatt több választást már nem tartottak a dualista rendszerben. Vagyis Vázsonyi egészen az őszirózsás forradalom győzelméig képviselő maradt. Vázsonyi tehát a dualista kor Magyarországon 17 évig volt a törvényhozás tagja, ami önmagában is elismerésre méltó politikai teljesítmény. Azonban Vázsonyi nem „csak egy” képviselő volt a sokból. Tekintélyét megalapozta szakmai – jogi felkészültsége, a társadalmi problémák iránti érzékenysége és nemzeti elkötelezettsége. Képviselőse idején több országos jelentőségű ügyben is exponálta magát. Egyik, az 1904-ben a vasutassztrájk idején részt vett a kormánnyal való tárgyalásokon, majd védte a perbe fogott vasutasokat. Az 1905 – 1906-os belpolitikai válság idején egyike volt a budapesti „nemzeti ellenállás” vezéregyéniségeinek, s ennek keretében mindent megtettek a darabont-kormány bukásáért.

Politikai karrierjének csúcsát 1917 – 1918-ban érte el, amikor is előbb az Esterházy kormányban igazságügy-miniszter, majd a harmadik Wekerle kormányban a választójogért felelős tárca-nélküli miniszter lett. Utóbbi pozíciója mutatja: a kormányzat is tudta, hogy a korabeli választórendszer nem megfelelő, mi több: sok szempontból is igazságtalan. Vázsonyiék tudták: a lövészárkokban harcoló katonák döntő többségének nincs választójoga, de az állam elvárja, hogy ha kell, életüket is adják a hazájukért (Hatos 2018). Vázsonyi személyes tragédiájának tekinthetjük, hogy amikor elérte pályafutásának csúcsát, már látszott, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia nem tudja

⁴ A szerteágazó család részletes családfájának bemutatása nem jelen tanulmány feladata, ahol szükséges, ott utalunk az esetleges rokoni szálakra.

⁵ Az első magyar zsidó miniszter: Vázsonyi Vilmos, Flódnin, http://magyarzsidó.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=12:vazsonyi-vilmos&catid=2&Itemid=2 [04. 11. 2021].

megnyerni a háborút, s a méltányos békekötésre is egyre kisebb esélye volt az idő előre haladtával. Vagyis 1918 őszén a szeme láttára omlott össze az a világ, amelybe beleszületett, amelyben karriert tudott csinálni, amely befogadta, s lehetett az első zsidó származású miniszter Magyarországon. Az őszirózsás forradalom győzelmekor elhagyta Budapestet, és Bécsbe emigrált. Az egykori császárvárosból csak 1921-ben költözött vissza Budapestre, s bár Vázsonyi már nem volt fiatal, de a konszolidálódó Magyarország politikai életébe nagy lendülettel belevetette magát. Gál Jenő ügyvéddel együtt újjászervezte pártját, Nemzeti Demokrata és Polgári Párt néven. Vázsonyi és hívei – ha úgy tetszik, mint a régi világ képviselői – alapvetően legitimisták voltak, IV. Károly visszatérését támogatták (Nagy 1994, 59 – 61). Az 1922-es nemzetgyűlési választáson régi választókerületében indult el, s nyert (újfent). 1922 áprilisában az Erzsébetvárosi Kör helységébe, ahová hivatalos volt Vázsonyi, bombát helyeztek el szélsőjobboldali elemek. Bár a kiszemelt politikusok túlélték a merényletet – mivel késve érkeztek – de a merényletnek így is nyolc halottja volt (Kántás 2020, 44).

Vázsonyi életében az utolsó olyan nagy jelentőségű ügy, amelyben éles kritikával illette a kormányt az ún. frankhamisítási ügy volt (Ablonczy 2005, 35 – 36). Az európai szinten is nagy botrányt generáló eset a Bethlen kormányra is igen rossz fényt vetett és még a kormány bukásának réme is felsejlett. Még akkor is, ha sokak – kormánypárti politikusok, szélsőjobboldali figurák – szerint hazafias cselekedet volt a térképészeti intézetben hamis francia frankot gyártani és megpróbálni elárasztani vele Európát, így állva bosszút a trianoni békéért. Vázsonyi a kormány kemény kritikusa volt ebben a kérdésben, álláspontja szerint „Az a kormány, amely alatt ez megtörténhetett, nem maradhat a helyén.” 1926. február 16-án Vázsonyit a nyílt utcán támadták meg egykori tiszti különítményesek, kvázi védendő a kormányt. Vázsonyi egészségi állapota a 20-as évek közepére megromlott, de vélelmezhetően a támadás is megviselte, nem csak testileg, hanem lelkileg is. A Bécs melletti Baden bei Winbe utazott gyógykezelésre, ahol 1926. május 29-én elhunyt. 1926. június 1-én helyzeték örök nyugalomra Budapesten, a korabeli sajtó tudósítása szerint mintegy 200 ezer ember róttá le tiszteletét a ravatalánál. Temetése alatti időre pedig felfüggesztette ülésvezetését a nemzetgyűlés is.

AZ ÜGYVÉD

Vázsonyi Vilmos halálával egy régi vágású politikus távozott a magyar közéletből, akinek politikai örökségét fia, János vitte tovább. Vázsonyi János 1900. május 19-én Budapesten született. A Vázsonyi családi életének része volt a nagypolitika. Így nem véletlen, hogy a fiatal Vázsonyi is hamar a politikai életben találta magát: diákkorában bekapcsolódott az ifjúsági politikai mozgalmakba. 1918-ban az őszirózsás forradalom idején Münchenbe, majd onnan Svájcba emigrált. 1920-ban Bécsbe költözött, ahol apja is élt ekkor, s a Keleti Kereskedelmi Akadémián tanult. Tanulmányai mellett több svájci és német újság tudósítójaként dolgozott ezekben az években.

1920-ban Bécsben az *Új könyv* és a *Nagymagyarország* című lapok segédszerkesztőjeként ismerkedett a politikai újságírás és szerkesztés fortélyaival. 1921-ben hazatért Budapestre, majd édesapját segítve bekapcsolódott a Nemzeti Demokrata Párt újrászervezésébe és természetesen tevékenységébe is. Politikai karrierje mellett továbbra is dolgozik újságíróként, *Az Est* lapok munkatársa lett. 1925-ben – édesapjához hasonlóan – a Budapesti Egyetemen jogi doktorátust szerzett. Ezt követően édesapja ügyvédi irodájában dolgozott.

1930-ban megszervezte az Ifjú Demokraták Országos Szövetségét, majd a Nemzeti Demokrata Párt és a Központi Demokrata Kör elnöke lett. 1931 és 1935 között a fővárosi törvényhatósági bizottságának tagja volt – szintén hasonlóan apjához – Terézváros képviselőjeként. 1931-ben Nemzeti Demokrata Polgári Párt néven önálló listával indult a választásokon, és két mandátumot

is szereztek.⁶ Vázsonyi személy szerint is egyre nehezebb helyzetbe került, hiszen zsidó származása révén is támadásoknak volt kitéve, illetve – mint ahogy azt korábban említettük – az 1939. évi IV. tc. is korlátozta a zsidók választójogát és választhatóságát is. Vázsonyi, apjához hasonlóan soha nem hagyta el vallását – egyházi esküvője a Dohány utcai zsinagógában volt –, bár ő maga nem volt mélyen vallásos. Vázsonyi János tehát, több okból kifolyólag is erősen antifasiszta, náci- és németellenes politikai irányvonalat vitt, ezért sem kerülhette el sorsát. A német megszállás napján, vagyis 1944. március 19-én őt is elsők között tartóztatták le a német rendészeti és biztonsági szervek. Rövid budapesti fogva tartás után a Nagynémet Birodalomba deportálták őt is, a dachau koncentrációs táborba. 1945-ben az amerikai csapatok szabadították fel végül több tízezer sorstársával egyetemben. Azonban a deportálás és a fogva tartás megviselte szervezetét, s bár a felszabadulás után egy hannoveri kórházban ápolták, de életét végül nem tudták megmenteni.⁷

A VILÁGPOLGÁR ÚJSÁGÍRÓ

A Vázsonyi család, mint politikus dinasztia története itt véget ért. A család harmadik generációja, ifj. Vázsonyi Vilmos Tamás (1935–2008) ugyanis 1956-ban elhagyta az országot. Tanulmányait még a budapesti bölcsészkaron kezdte, majd a bécsi, a párizsi, a tübingeni és a római egyetemen végezte, illetve fejezte be. Az 1956-os forradalomban az Egyetemi Forradalmi Diákbizottságban tevékenykedett, majd annak leverése után Nyugat-Európába emigrált. Innentől kezdve felváltva élt Bécsben, Berlinben, Rómában, New Yorkban és Londonban, a nyolcvanas évektől azonban – kisebb megszakításokkal – elsősorban Párizsban tartózkodott. Elsősorban a 19. és a 20. század eszméletörténete és politikátörténete foglalkoztatta, s kutatta mindezt mintegy hat nyelven. Intézményes tudományos tevékenységet sosem folytatott, de tudása és műveltsége egyedülálló volt az irodalom, a történettudomány, illetve a szellem- és a művészettörténet területén. Az őt ismerők igazi 20. század eleji entellektüelként írták le, aki szívesen csevegett kávéházakban és ismerkedett naphosszat. Minden gondolat és intellektuális kérdés iránt nyitott, alapvetően derűs ember volt. Újságíróként szabad és rendszertelen életet élt, aki cikkeit VILMO-ként írta alá. Semmit nem bízott a véletlenre, a Le Monde-ban megjelent nekrológiát is maga írta meg, hogy az jelenjen meg róla, amit ő fontosnak gondol és úgy, ahogy ő azt olvasni szeretné...

„Tízéves volt, amikor az európai civilizáció, amely játszótársai és családja nagy részét kiirtotta, meg akarta ölni. Túlélte. Miután részt vett 1956-ban a budapesti felkelésben, el kellett menekülnie, hogy szabadon élhessen. A Német Szövetségi Köztársaságnak és az amerikai ösztöndíjakkal köszönhetően kedvenc szerzőit, művészeit és városait tanulmányozhatta. A hatvanas és hetvenes évek Latin Negyedének szellemi pezsgése Párizsba vonzotta, megannyi, különböző származású nő szépsége, intelligenciája és kedvessége pedig ott tartotta.” Halálos betegként lemondott francia állampolgárságáról és Svájcba költözött, ahol így engedélyezett volt számára az aktív eutanázia (MGP 2008).

A három Vázsonyi élete lefedte a 20. századot, s benne megtaláljuk annak teljes magyar tragédiáját: az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlását, a trianoni békediktátumot, Magyarország német megszállását és a kommunista hatalomtól való félelmet és az elbukott 1956-os szabadságharcot. A három Vázsonyi, sosem tagadta meg hitét, illetve származását. Ugyanakkor számukra a vallás egyfajta adottság volt, életükben a „kötelező minimumon” kívül nem jelentett különösebben sokat. Alapvetően magyarnak, zsidó származású magyarnak tartották magukat. Mindhármuk célja egy

⁶ A párt oly annyira Vázsonyi János személyéhez kötődött, hogy a korban is sokan csak mint Vázsonyi párt emlegették.

⁷ Egy hannoveri kórházban meghalt Vázsonyi János, *Világ*, 1945. szeptember 12.

fejlődő, igazságosabb és demokratikus(abb) Magyarország, illetve annak megteremtése volt. Egyéni tragédiájuk, hogy bár harcoltak érte, nem lehettek ebben sikeresek, nem győzhettek. Ugyanakkor minden kudarc és nehézség ellenére egész életükben ragaszkodtak magyarságukhoz, a magyar nyelvhez és kultúrához.

SUMMARY

The lives of the three Vázsonyi covered the 20th century, and in it we find its complete Hungarian tragedy: the collapse of the Austro-Hungarian Monarchy, the Trianon peace dictatorship, the German occupation of Hungary and the fear of communist power and the failed 1956 war of independence. The three Vázsonyi never denied their faith or origin. At the same time, for them, religion was a kind of endowment, it did not mean much in their lives outside the “mandatory minimum”. They basically considered themselves Hungarians, Hungarians of Jewish origin. The goal of all three of them was a developing, fairer and (more) democratic Hungary and its creation. It is their individual tragedy that although they fought for it, they could not succeed in it, they could not win. At the same time, despite all the failures and difficulties, they insisted on their Hungarianness, the Hungarian language and culture throughout their lives.

IRODALOM

- Ablonczy, Balázs. 2005. Összeesküvés a frank ellen. In: *Rubicon*, XVI. /9, 32 – 36.
- Az első magyar zsidó miniszter: Vázsonyi Vilmos. 2021. http://magyarzsido.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=12:vazsonyi-vilmos&catid=2&Itemid=2 [04. 11. 2021].
- Don, Jehuda – Magos, George. 1985. A magyarországi zsidóság demográfiai fejlődése. In: *Történelmi Szemle*, XXVII./3, 437 – 469.
- Hatos, Pál. 2018. *Az elélt köztársaság – az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Kántás, Balázs (forrásokat közreadja, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta). 2020. *Bombavetőök nyomában – A Horthy-korszak egyik leghírhedtebb büntetőperének politikai kontextusáról és sajtóvisszhangjáról*. Budapest: Hungarovix Kiadó.
- Krúdy, Gyula. 1926 – 1985: Az aranytükrös kávéházban. In: Barta, András (sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta): *Pesti Album – Publicisztikai írások 1919 – 1933*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Krudy-krudy-gyula-munkai-1/pesti-album-publicisztikai-irasok-19191933-151A9/1926-15648/szent-terezia-utcai-15688/3-aranytukros-kavehazban-156A0/> [04. 11. 2021].
- Kubinszky, Judit. 1976. *Politikai antiszemitizmus Magyarországon (1875 – 1890)*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- MGP [Molnár Gál Péter], Vilmo. 2021. *Népszabadság*. <http://nol.hu/kulfold/vilmo-310211> [07. 11. 2021].
- Nagy, Zsuzsa L. 1994. Vázsonyi Vilmos életútja. In: *História*, XV./5 – 6, 59 – 61.
- Róbert, Péter. 2015. Magyar zsidók az I. világháborúban. In: *Remény*, XVIII./1. <https://remeny.org/remeny/2015-1-szam/robert-peter-magyar-zsidok-az-i-vilaghaboruban/> [19. 09. 2020].

Tamás Kovács

ELÉRHETŐSÉG

Kovács Tamás Ph. D.
Holokauszt Emlékközpont
Páva utca 39
1094 Budapest
Magyarország
kovacs.tamas@hdke.hu